

Білик О.В.,
к.е.н., асистент кафедри менеджменту ЗЕД
Білоцерківський національний аграрний університет,
м. Біла Церква

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК УКРАЇНИ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

У статті розглянуто сучасний стан та тенденції експортно-імпортних операцій із агропродовольчою продукцією в Україні. Проаналізовано розвиток зовнішньої торгівлі продукцією регіонального АПК та виявлено резерви підвищення її зовнішньоекономічної конкурентоспроможності для Київської області.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, експортно-імпортна діяльність АПК, зовнішній ринок, експортний потенціал, оптимізація товарно-географічної структури зовнішньоторговельних поставок.*

Вступ. В сучасних умовах посилення глобалізації світових господарських зв'язків питання забезпечення конкурентоспроможності продукції АПК у сфері зовнішньої торгівлі належить до пріоритетних завдань національного економічного розвитку. Наявний економічний і агропромисловий потенціал України та сприятливі природно-кліматичні умови дозволяють не лише повною мірою насичувати внутрішній ринок вітчизняною продукцією, але й успішно проникати на зарубіжні ринки, що дозволяє прогнозувати ефективний розвиток експортної діяльності і посилення ролі країни у міжнародній торгівлі. Однак обсяги, а особливо структура зовнішньої торгівлі свідчать про те, що експортний потенціал вітчизняного АПК реалізується далеко не повністю. Актуальність вирішення цієї проблеми особливо посилюється у зв'язку із зростанням відкритості національної економіки та загостренням конкуренції на світових агропродовольчих ринках після вступу України до СОТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям розвитку зовнішньої торгівлі та підвищенню конкурентоспроможності агропродовольчої продукції присвячені дослідження таких вітчизняних учених як Ю. Білика [1], В. Губенка [2], Г. Калетніка [3], С. Кваші [4], А. Кандиби [5], І. Кобути [6], О. Луки [7], Н. Пітель [8], О. Шубравської [9]. Водночас вступ України до СОТ та посилення негативних наслідків світової фінансової кризи створюють нові обмеження та загрози щодо розвитку зовнішньої торгівлі продукцією вітчизняного АПК, що зумовлює необхідність проведення подальших наукових досліджень.

Постановка проблеми. Метою дослідження є визначення тенденцій розвитку експортно-імпортних операцій з агропродовольчою продукцією в Україні та розробка рекомендацій щодо посилення позицій аграрного сектору економіки України на зовнішніх ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продукція АПК традиційно займає вагоме місце у формуванні експортного потенціалу України, причому, починаючи з 2000 р., намітилася стійка тенденція до зростання агропродовольчого експорту. Слід зазначити, що впродовж останніх років частка продукції АПК в середньому становила 14,65 % у загальній структурі експорту України, посідаючи друге місце після металургійної продукції.

Товарна структура експорту агропродовольчої продукції вказує на значну залежність України від збуту на зовнішніх ринках окремих видів продукції. Так, аналіз експортного асортименту продукції АПК свідчить, що найбільша частка у загальному

його обсязі у 2000–2011 рр. припадала на продукцію рослинного походження – 37,76 %; експорт продукції тваринництва був майже утричі менше – 11,48 %. Особливе місце у структурі експорту займають зернові злаки (24,95 %), жири рослинного і тваринного походження (19,45 %), насіння олійних культур (8,80 %), молокопродукти (8,14 %), алкогольні і безалкогольні напої (5,94 %), залишки та відходи харчових продуктів (4,16 %), м'ясо та субпродукти (2,86 %). Вищеперераховані товарні групи у середньому за 2000–2011 рр. в сумі становлять 74,3 % від усього експорту агропродовольчої продукції з України.

Частка імпорту продукції сільського господарства і харчової промисловості у загальних обсягах українського імпорту за 2000–2011 рр. становила в середньому 7,95 %, коливаючись від найменшого значення 6,50 % у 2000 р. до найбільшого 10,86 % – у 2009 р. Упродовж досліджуваного періоду спостерігається стійке перевищення обсягів експорту продукції АПК над її імпортом.

Слід відмітити, що вітчизняний агропродовольчий комплекс суттєво залежить від зовнішніх факторів і достатньо інтегрований у систему світового господарювання. Про це свідчать результати зовнішньоекономічної діяльності вітчизняного АПК у кризових умовах. Так, за 2009 р. порівняно з 2008 р., зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції зменшився на 15,9 %, експорт – знизився на 9,3 %, імпорт – на 25,7 %. Зазначимо, що збереження позитивного сальдо сільськогосподарської продукції у 2009р. стало можливим, головним чином, за рахунок зовнішньоекономічних операцій із зерновими культурами (36,4%), а також за рахунок стабільно високих обсягів експорту олії та насіння олійних культур (17,9 % та 10,2 % відповідно).

З метою обґрунтування конкурентних позицій продукції АПК України при виході на зовнішній ринок нами було розроблено модель комплексного оцінювання конкурентоспроможності експорту агропродовольчої продукції на основі рейтингової оцінки ключових показників зовнішньоторговельної діяльності (експортної спеціалізації, обсягів експорту та імпорту в натуральному виразі, зовнішньоторговельного сальдо, експортних та імпортних цін, умов торгівлі, індексу виявленої порівняльної переваги). Проведені розрахунки свідчать про те, що абсолютним лідером у конкурентному середовищі у сфері зовнішньої торгівлі продукцією вітчизняного АПК є зернові культури. Зона потенційної конкурентоспроможності представлена насінням олійних культур, олією, молоком і молочною продукцією, алкогольними та безалкогольними напоями, матеріалами рослинного походження та виробами з хлібних злаків, решта товарних груп знаходяться у зоні невикористаних можливостей.

Розрахунок показників міжнародної конкурентоспроможності також доводить, що у зовнішній торгівлі окремими видами продукції АПК Україна входить до десятки світових лідерів. Зокрема, такі товарні групи вітчизняного експорту як пшениця, насіння соняшнику та соняшникова олія демонструють наявність значних порівняльних переваг на світовому агропродовольчому ринку.

Основні резерви зовнішньоекономічної конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу сконцентровано як у виробничій діяльності, так і у сфері зовнішньої торгівлі окремих регіонів України. При цьому вагомим чинником стабілізації та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва виступає експорт. За результатами аналізу найвищі порівняльні переваги серед центральних областей України у зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією мають Вінницька та Черкаська області, зокрема у зовнішній торгівлі продуктами рослинного походження, жирами та олією, продукцією харчової промисловості. Водночас, у

торгівлі продукцією тваринного походження переваги мають Хмельницька та Сумська області.

Агропродовольчі товари також займають вагоме місце у формуванні експортного потенціалу Київської області. Визначено такі тенденції у структурі зовнішньої торгівлі продукцією регіонального АПК: в експорті стабільно переважає сільськогосподарська продукція, в імпорті – продукція харчової промисловості. Негативним є те, що за останні роки імпорتنі надходження продукції харчової промисловості суттєво перебільшують її експорт, що призводить до від'ємного сальдо.

Результати дослідження свідчать, що продукція харчової промисловості, яка експортується з Київської області, є більш конкурентоспроможною, ніж продукція сільського господарства. Зазначимо, що у 2007–2011 рр. м'ясо птиці стабільно мало найвищі конкурентні переваги, які дещо коливалися в розрізі часового періоду. Впродовж досліджуваного періоду, окрім 2009 р., конкурентоспроможною була олія соняшникова. Готові та консервовані продукти з м'яса набули позитивного рівня конкурентоспроможності у 2008 та 2009 р., тоді як у 2007 р. ці товари характеризувалися нижчою конкурентоспроможністю. Позитивним моментом є відновлення Київським регіоном у 2009 р. конкурентних переваг при експорті ячменю, хлібобулочних виробів та кондитерських виробів з цукру. Однак сири та молокопродукти, пшениця та кукурудза демонстрували відсутність конкурентних переваг.

Експортно-імпортні операції з агропродовольчими товарами у межах Київської області протягом 2007 – 2011 рр. демонструють тенденцію до зростання. Основними партнерами Київського регіону у зовнішній торгівлі продовольством і сільськогосподарською сировиною були країни-члени ЄС, на які припадало 39,02 % від загального зовнішньоторговельного обігу зазначених товарів, та країни СНД – 37,90 % відповідно. На всі інші країни припадала набагато менша частка зовнішньоторговельного обороту – всього 23,08 % або 151865,78 тис. доларів США. Серед окремих країн найбільшими торговельними партнерами Київської області у зовнішній торгівлі продовольством і сільськогосподарською сировиною є Російська Федерація (25,59 % від загального зовнішньоторговельного обігу), Франція (7,43 %), Німеччина (6,35 %), Нідерланди (5,73 %), Угорщина (4,46 %) та Польща (3,49 %). Протягом вказаних років у зовнішній торгівлі з країнами ЄС в цілому спостерігається негативне сальдо, тоді як з країнами СНД – позитивне. Це свідчить на користь того, що країни СНД залишаються основними споживачами регіональної агропродовольчої продукції.

Як показав аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі АПК Київської області серед країн ЄС негативне сальдо було в торгівлі з 18 країнами, натомість з країнами СНД – лише з Російською Федерацією.

Основним імпортером регіонального продовольства у 2007–2011 рр. є СНД (47,24% від усього експорту або 148296,7 тис. доларів США), серед окремих країн якого найбільшу питому вагу мають такі країни ближнього зарубіжжя як Росія (21,87%), Казахстан (8,25%), Азербайджан (4,71%) та Білорусь (3,83%). Іншим важливим імпортером продукції сільського господарства та харчової промисловості з Київської області є Європейський Союз, куди протягом досліджуваного періоду було спрямовано 19,42% агропродовольчого експорту. Нідерланди (3,36%), Італія (2,49 %) та Франція (2,29 %) займають найбільші частки експорту серед країн-членів ЄС. Натомість відсутній експорт у такі країни як Ірландія, Словенія та Фінляндія.

Напрями раціоналізації експорту агропродовольчої продукції регіонального АПК обумовлюються природно-кліматичними умовами області, необхідністю забезпечення продовольчої безпеки, уникненні не вигідного і необґрунтованого

імпорту, експортною конкурентоспроможністю агропродовольчої продукції та її торговельними перевагами, паритетністю у зовнішньоекономічних відносинах з іншими країнами, а також уникненні диверсифікаційного ризику. Тому оптимізація товарно-географічної структури експортних поставок продукції АПК Київської області з урахуванням її конкурентних переваг на окремих світових ринках дозволила зробити наступні висновки. Так, у регіональній зовнішньоторговельній політиці відносно Російської Федерації доцільно розширювати та стабілізувати експорт продуктів переробки овочів і плодів, молокопродуктів та виробів із хлібних злаків, водночас скорочуючи постачання какао і продуктів з нього, алкогольних і безалкогольних напоїв, цукру та виробів з м'яса. Вважаємо, що в умовах непередбачуваності дій російського уряду та підвищення рівня самозабезпеченості цієї країни, однією із умов присутності вітчизняної агропродовольчої продукції на цьому ринку є підвищення її якості та безпеки споживання. Щодо Франції, то доцільно раціоналізувати експорт через розширення обсягів постачання жирів і олій при одночасному скороченні експорту алкогольних напоїв. Встановлено, що обсяги експорту до Німеччини є незначними, однак їх нарощування можливе за рахунок збільшення експорту продукції борошномельно-круп'яної промисловості, продуктів переробки овочів і плодів, алкогольних і безалкогольних напоїв. При цьому необхідно скорочувати експорт жирів та олій, переорієнтовуючи його на Францію. Щодо Нідерландів, то тут вигідно стабілізувати експорт їстівних плодів і жирів та олій, а скорочувати – експортні поставки насіння олійних культур і продуктів із зернових культур. До Угорщини доцільно експортувати продукти переробки овочів і плодів та продукти тваринного походження, а продукти із зернових культур та різні харчові продукти переорієнтовувати на більш привабливі ринки. Раціоналізація товарної структури експорту до Білорусії може бути досягнута через розширення поставок зернових культур.

Ефективність агропромислового виробництва Київської області безпосередньо пов'язана з розвитком зовнішньої торгівлі продукцією сільського господарства та харчової промисловості, що в свою чергу залежить від рівня розвитку інфраструктури аграрного ринку. Адекватні масштаби та надійність інфраструктури визначають спроможність регіону брати участь у міжнародній торгівлі. Тому розвитку інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності регіонального АПК необхідно приділяти значну увагу.

Основними факторами, які обмежують розвиток зовнішньоторговельної інфраструктури АПК Київського регіону, є монополізація ринку крупними збутовими структурами, недостатньо ефективне використання потенціалу фермерських господарств, відсутність ефективної системи збуту продукції на зарубіжних ринках, матеріально-технічного та виробничого обслуговування, труднощі в одержанні ринкової інформації, консультаційних послуг правового, економічного, технологічного характеру, відсутність механізму регулярної взаємодії між органами державної влади та асоціаціями фермерських господарств.

Пріоритетними заходами щодо розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури АПК Київського регіону є: удосконалення інформаційного та консультаційного забезпечення діяльності виробників сільгосппродукції; підтримка розвитку сільськогосподарських збутових кооперативів; створення системи протекціонізму регіональних виробників-експортерів продукції АПК.

Важливим елементом інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності регіонального АПК є його інформаційно-консультаційне обслуговування. Тому доцільно сформувати інформаційно-консультаційну службу, яка враховуватиме

проблеми зовнішньої торгівлі регіону і включатиме в своїй структурі три рівні: державний, регіональний та районний.

Одним із напрямів активізації зовнішньоекономічної діяльності є стимулювання розвитку вертикально інтегрованих систем збуту агропродовольчої продукції та горизонтальних маркетингових систем, які можуть бути представлені кооперативами, асоціаціями та галузевими союзами товаровиробників. Ураховуючи набутий досвід провідних країн світу, вважаємо за доцільне на районному рівні (мікрорівні) створювати асоціації агровиробників, а на рівні області (мезорівні) – галузеві союзи, котрі посилять позиції товаровиробників та сприятимуть їх виходу на зовнішній ринок.

Висновки. Таким чином, агропромислове виробництво є важливою галуззю міжнародної спеціалізації та зовнішньоторговельної конкурентоспроможності України, однак структуру експортно-імпортних поставок товарів АПК не можна назвати оптимальною. Обґрунтовано, що стратегічним пріоритетом Київського регіону є подальший розвиток зовнішньоторговельних відносин як з країнами СНД, які нині є основними споживачами агропродовольства регіону, так і з країнами ЄС. Водночас із орієнтацією на збереження ринків збуту доцільно диверсифікувати експортні та імпортні поставки через пошук та освоєння нових і перспективних ринків, якими наразі є країни Азії, Африки та Сходу. Основними критеріями розвитку чи звуження діяльності на окремих зовнішніх ринках мають стати показники економічної доцільності експорту та врахування допустимого ризику зовнішньоторговельних операцій. Важливим напрямом удосконалення інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності АПК є створення інформаційно-консультативної служби, яка буде враховувати проблеми зовнішньої торгівлі регіону та включатиме в своїй структурі три рівні: державний, регіональний та районний. Доцільно також формувати за ініціативою агровиробників на районному рівні їх асоціації, а на рівні області – створювати галузеві союзи, котрі посилять позиції сільськогосподарських товаровиробників та сприятимуть їх виходу на зовнішній ринок.

Список використаних джерел:

1. Білик Ю. Оцінка порівняльних переваг в умовах міжнародної економічної інтеграції (на прикладі сільського господарства України) / Ю. Білик, О. Файчук // Економіка України. – 2007. – № 6(547). – С. 69-76.
2. Губенко В.І. Продукція АПК на зовнішніх ринках: стан, проблеми, методика оцінки конкурентоспроможності підприємств АПК / В.І.Губенко; наук. зб. Полтавської ДАА. – Полтава, 2008. – С. 213-216.
3. Калетнік Г.М. Розвиток ринку біопалив в Україні: монографія / Г.М. Калетнік. – К.: Аграр. наука, 2008. – 461 с.
4. Кандиба А.М. Зовнішньоекономічна діяльність в агропромисловому комплексі / А.М. Кандиба. – К.: Урожай, 1994. – 208 с.
5. Кваша С.М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99-104.
6. Кобута І.В. Узгодженість регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України та Росії з принципами СОТ / І.В. Кобута // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 149-155.
7. Лука О.Ф. Україна на світовому ринку агропродовольчої продукції / О.Ф. Лука // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 116-123.
8. Пітель Н.Я. Посилення конкурентних позицій АПК України на зовнішньому ринку в умовах глобалізації / Н.Я. Пітель // Збірник наукових праць

Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17. – Т. 3. – С. 146-149.

9. Шубравська О. Ризики сталого розвитку АПС України в умовах глобалізації / О.Шубравська // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 62-68.

БИЛЫК О.В. ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ АПК УКРАИНЫ НА ВНЕШНИХ РЫНКАХ

В статье рассмотрены сегодняшнее состояние и тенденции экспортно-импортных операций с продукцией АПК в Украине. Проведен анализ развития внешней торговли продукции регионального АПК и предложено пути повышения ее внешнеэкономической конкурентоспособности в Киевской области.

Ключевые слова: конкурентоспособность, экспортно-импортная деятельность АПК, внешний рынок, экспортный потенциал, оптимизация товарно-географичной структуры внешнеторговых поставок.

BILYK O.V. PROVIDING AIC PRODUCTS COMPETITABILITY IN FOREIGN COMMERCE

We have investigated the modern stage and tendencies of development of export-import operations with agroindustrial products in Ukraine. We have analyzed the development of foreign commerce in regional AIC products and found out the reserves for increasing their foreign commerce competitiveness.

Keywords: competitiveness, export-import activity of AIC, external market, export capacity, optimization of goods and geographical structure of foreign supply.